

Ədəbiyyat İnstitutunda təhsil aldığı üçün bu məqamı rus ədəbiyyatı ilə müqayisədə izah etmək istəyirəm. Rus nəsrində F.M. Dostoyevskinin tövbə məqamı var. Azərbaycan ədəbiyyatında tövbə məqamı olmayıb. Buna görə Azərbaycan xalqının ədəbi qəhrəmanı mühakimə edib-ətməmək realitətlərinin özü də oturuşmuş bir fəlsəfi, ədəbi sistem üzərində təşkilatlanmayıb. Buna görə də ədəbiyyatın, yaxud adı oxucunun müəllifi müəyyən təsnifatlarla bəlməsi zəruriyyəti yaranıb. Məsələn,

sənət üçün"dür? Auditoriyanı, mentaliteti, oxucunu nəzərə alırsınız, yoxsa yazmaq istədiyiniz kimi yazırsınız?

O.F. - Orxan Fikrətoğlu üçün jurnalistikada, kinoda, özəlliklə isə ədəbiyyatda sənət sənət üçündür. Mən kütləvi yazıcı olduğumu düşünürəm. Ədəbiyyat mənim üçün bir prosesdir və bu proses içində həm ənənəni, həm də gələcəkdə yaranacaq dəbi daşıyır. Amma mən yazanda bu məqamları düşünürəm. Sadəcə yazı prosesində təbli olacaq yarırlar və bu cür də oxunur.

çətinidir. Qalib fəlsəfi, qalib psixologiyası birnənalı olaraq bu gün əsgər tərəfindən yaradıldı, ədəbiyyat tərəfindən yox. Ədəbiyyatın bunu təkrarlaması və o qalib əsgəri portret olaraq ədəbiyyata, kinoya gətirməsi düşündürür ki, zaman və bu proses anılamı tələb edir. Mən bu mövzuda - torpaqlarımızın azad edilməsindən, Böyük Qayıdışdan, orada mədəni həyatın, məişətin bərpasından sonrakı dövr haqqında yeni əsər yaratсам, əlbəttə ki, əvvəlki dövəmlə paralellər aparmaq istəməzdim, ge-

də bir etiraz doğurur.

O.F. - Uzun müddət kino sektorunda işləmiş adam kimi, özəlliklə ssenari şöbəsinin rəhbəri kimi işlədiyim üçün deyə bilərəm ki, Anar müəllim işsiz aktyorun faciəsini çox gözəl verib. İşsiz sənətkar qədr faciəli bir realıq yoxdur. Çünki aktyor asılı sənətdir, rejissordan, sənəristdən asılıdır. Və istedad da yoxdursa və bir insan fərd olaraq bunu anlamırsa, bu faciədir. "Dantenin yubileyi"nin, "Mixək bəcəy" in qəhrəmanı kimi obrazlar ədəbiyyatda çoxdur. Kiçik insan obrazıdır. Kiçik insanın faciəsi böyük müharibələrdən daha faciəvidir. Çünki, ədəbi kontekstdə insanın gəldiyi qənaət monumental hadisələrin gəldiyi qənaətdən daha effektivdir və oxucu bu qəhrəmanı özünə yaxın bilir.

E.Q. - "Üçüncü günün adamı" povestinizdə belə bir cümle var: "Başqı nə qədər xatırlamaq istəyirdi, yaddaş dirilmirdi." İnsan və xalq yaddaşını nə daim diri saxlamaq üçün nə etməlidir?

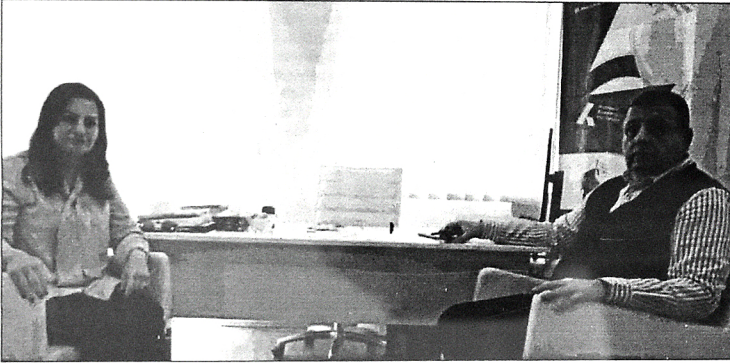
O.F. - Dünyada hər bir xalq yaşadığını onun milli yaddaşındadır. E.Q. - Biz yaddaşımızı dəfələrlə itirdiyimizə görə ermənilər tərəfindən başımız tarix boyu faciələr gətirilib.

O.F. - Bizim yaddaşımız yoxdur. Siz çox deqiq vurğuladınız. Biz 1905-ci il, 1918-ci il və digər hadisələr yaşamış bir xalq idik, lakin yaddaşımızı itirmişdik. Mən uşaqlığıma - 70-80-ci illəri xatırlayıram. O zaman biz ele bil yuxuda idik. Yeni biza bu haqiqətlər demirdilər, bilmirdik ki, tarixdə belə hadisələr olub. Təbii ki, mən bunu siyasi kontekstdən şərh etmək istəməzdim. Amma hər halda mən yaddaş, ümumiyyətlə yaddaş analizi yaddaş üçün çox mühüm amildir. Bu adını çəkdiyiniz əsərimdə, xatırlayırsınızsa, mənim məqam mifoloji, Saleh peyğəmbərin dəvəsi ilə bağlı bir süjetdir. Məhz o qəbilə başqısının ürəki işlətdiyindən yaddaşını itirməsi ele əslində yaddaşın olmamağından gənənlərdir. İstəməzdim qəndir. Kontekstdən çıxarış etsək, təbii ki, mən əsərdə tamam başqa bir məqamdan bəhs edərdim, sizin sualınızda yəndən, publistik yəndən söyləsək, əlbəttə yaddaş hər bir xalqın, hər bir fərdin mövcud olmasında çox mühüm bir amildir.

E.Q. - Yazıcılar da bu yaddaşın qorunmasında, itməməsində çox mühüm rol oynayırlar.

O.F. - Əlbəttə. E.Q. - Bu gün terrorizm dünyanın gündəmində olan bir bələdir. Sizin "Tak" romanınız da müasir dünyanın ağuşuna alan terrorizmin kökünə enən bir əsərdir. "Tak" ibtiraflı bir əsərdir. Gənclər bu əsəri oxumalıdır ki, qlobal bəlayə gedən yolun yolçusuna və qurbanına çevrilməsinlər. Biz "paddaş balalarını" müasir dünyanı ucurmaq aparan bu baladan qorumaq üçün, quyu-lara düşmək potensialından xilas etmək üçün nə edə bilərik? Arif Səh: 17.

"Kiçik insanın faciəsi böyük müharibələrdən daha faciəvidir"

"Olaylar"ın AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Ədəbi tənqid şöbəsinin aparıcı elmi işçisi fil.f.d., do-sent ELNARƏ QARAGÖZOVANın moderatorluğu ilə "Ədəbiyyat söhbətləri" layihəsinin növbəti qonağı yazıçı, ssenarist, rejissor, jurnalist, əməkdar incəsənət xadimi, Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət nazirinin müşaviri, Azərbaycan Respublikası Kino Agentliyinin (AR-KA) baş direktoru ORXAN FIKRƏTOĞLUDUR.

xxx

E.Q. - Orxan müəllim, ilk sualın yaradıcılığın çox qatlılığı ilə bağlıdır. Sizin yaradıcılığınızda klassik nəsr ənənələri, Mirzə Cəlil ideyaları, 60-cı-lar estetikası, modern və post-modern eklektik vahətdədir. Bu bir tənqidçi kimi mənim gördüklərimdir. Bəs Orxan Fikrətoğlu öz mətnini necə, hansı ideya və estetik prinsiplər çərçivəsində izah edərdi?

O.F. - Mən yazmağa başladığı ilk gündən qeyd etdiyiniz məqamları mətnlərimə xüsusi olaraq düşüncə daxil etməmişəm. Sonradan oxucuların və tənqidçilərin yaradıcılığında bu elementlərin varlığını qeyd edəbilərəm. Düşünürəm ki, bu bir zehniyyət doğmağıdır. M. Oorki adına

Mirzə Cəlil məktəbi yaranıb. Amma özü-özlüyündə nə Mirzə Cəlil, nə Molla Nəsrəddin məktəbi, nə Füyuzat məktəbi, nə Əli bəy Hüseynzadənin turançılığı, nə də ondan sonrakı sovet dönmə ədəbiyyatı, yaxud 90-cı illərdə yaranmış postmodern, sürrealizm, absurd və s. müəlliflərin təşkilatlanmış istəyi kimi deyil, daha çox oxucunun ünvanladığı məqam kimi meydana çıxıb. E.Q. - Yeni oxucunun belə demək mümkünsə, sifarişli ədəbi tendensiyanı formalaşdırıb?

O.F. - Ola bilər. Özü-özlüyündə Azərbaycan ədəbiyyatı hələ müəyyən etməyib ki, oxucu yazıçıya sifariş verir, yoxsa yazıçı külləni xalqa çevirmək üçün maarifləndirir. Proses hələ də davam etməkdədir. Ona görə də ciddi nəsrin içində həm Mirzə Cəlil maarifçiliyi, həm Ə. Haqverdiyev hekayəçiliyi, həm Y.V. Çəmənəzinin asketliyi, həm də Heydər Hüseynov fəlsəfi mövcuddur. Düşünürəm ki, hər bir ədəbi nəslin nümayəndəsində bu elementlər var və formalaşma prosesi qədr. Bu məqamlar nəsrə aiddir, poeziyada gədən proses fərqlidir.

E.Q. - Orxan Fikrətoğlu üçün oxucunun mətnə münasibəti önəmlidir, yoxsa "sənət

E.Q. - "Alməmməd kişi" hekayəniz "Yalan" filminizin əsasında dayanan bir mətdir. Həm hekayə, həm də film çox ağıldır. "Yalan" Qarabağ müharibəsinin gətirdiyi acılar haqqında ən gözəl filmlərdəndir. Bəs bu gün Qarabağ zəfərinə, Vətən müharibəsinə hansısa mətninizdə, yaxud film ssenarisini kimi reallaşdırmağı düşündürsünüz? Və bu əsəri hansı cərəyan kontekstində reallaşdırırsınız?

O.F. - Mən özüm də I Qarabağ savaşının iştirakçısı olmuşam. Düşünürəm ki, I və II Qarabağ savaşları haqqında yaranan ədəbiyyat bu iki müharibənin özü qədər fərqlidir. Çünki I Qarabağ savaşını Azərbaycanca qarşı dünyanın tərəfdarı bir haqsızlıq idi. Biz təklənmişdik, təkl iddik. Buna görə mənim dönmə həsər olummuş yalnız ədəbiyyat deyil, bütün sənət nümunələrində bir bədbin, küskün ruh və yaşanmışlardan doğan emosional məqamlar var idi. Lakin indi çox fərqli bir dönmədir. Çünki, biz qalib bir qövüm, qalib bir xalq, qalib bir dövlətin ədəbiyyatından danışıq. Torpaqların geri qaytarılması igid əsgərlərin ədəbiyyatından danışıq. Əlbəttə bunu anlamaq, dərk etmək meğlubluğu dərk etməkdən daha

ləcəyi quran və Azərbaycanı ancaq qalibiyyətə aparan, o meğlubluq dönməmizdə olan pərakəndəliyin yaranması, yaşanması üçün var olan monoli bir zehniyyətdən doğan qəhrəmanlar yaradardım.

E.Q. - "Mixək bəcəy" hekayəsi: ironiya, absurd, ağır, ümid? Hansı mesaj daha üstündür?

O.F. - Mən niyə yazıram? Ona görə yazıram ki, insanın bir keyfiyyətdən başqa keyfiyyətə keçdiyini anı, prosesi, mənim prosesin fəlsəfesini, niyəsin, nədəninə anlayam. Əslində çox rutin bir həyat yaşayan, arazırdığı bəcəyə çevrilmiş, kiçik bir bəcəy ömrü yaşayan insanın deməzdim ki, gərəksizliyi, lazımsızlığı, kiçikliyi mənim o yazımın əsas mövzusu. Əsas mövzu bu kontekstdə ümumiyyətlə, həyatın özünü bəcəydən kəpənəyə çevirmə arzusunda olmasdır. Əslində insanlıq başdan ayağa bütün müharibələr, intervalları və s. ilə bəcəydən kəpənəyə çevirmə məqamında olub. Bütün dinlər biza "sən bələksən, kəpənəyə çevriləcəksən" mesajını verir. Bu dünyada da müəyyən şərtliliklər çərçivəsində sənə o vədləri verə bilərlər. İstənilən situasiyada, istənilən zaman, istənilən yaşda sən o kəpənəyə çevriləcəyini inamla özünü aldadə-aldadə yaşayırsan. Haqiqət budur ki, sən o bəcəy kimi doğulub, bəcəy kimi də ölürsən. Və ölümdən sonra da kəpənək olub-olmayacağını anlamırsan. Və bu bəcəy faciəsindən, bəcəylik faciəsindən bəhs edər əslində hekayə.

E.Q. - Fikrətcə, "Mixək bəcəy" hekayəsinin qəhrəmanı Anarın "Dantenin yubileyi" əsərindəki Kəbirlikli İlə məhz sənə, acizlik məqamında kəşifçiyə. Bu qəhrəmanların həyata qabil olmaması, öz xayallarına qəndurduqları obrazlarına inanıb yaşaması oxucuda həm mərhəmət hissi yaradır, həm

övvəl sah: 15

O.F. - Bu bizim böyük faciəmizdir. Xatırlayıram 90-cı illərdə bir saatlıq müddətə məlik bir verilişin aparıcısı idim. Həmin verilişin mövzusu o dönmədə ərəb ölkələrində və İranda təhsil alan azərbaycanlı gənclərin sonradan Azərbaycana qayıtması haqqında idi. Hələ o dönmədə söyləmişdim ki, zaman gələcək, müəyyən dini dairələrdə təhsil almış insanlar Azərbaycana qayıdıb həmin dai-

dünyada, yalan üzərində, "sən dünyanın ən böyük insanı, hökmdarı və s. olacaqsan" kimi nağıllarla, uydurmalarla böyüdü. Həmin bu nağılı atanın Təkgözə verdiyi ilk təşviqatı anası əsir düşməsin dəyə onu öldürməsi olur. Əslində Təkgözün qatillə cəzirləməsi yalançı atanın yaratdığı məqəd realitiyə qaynaqları. Fəciə buradadır. Yalançıq, pafosluluq insanı qatillə çevirə bilər. Yalançıq sənə tamamilə anlama-

biyyatımızda bizə qədar olan, üzə gətirmək, elə M.F. Axundovdan başlayan müəyyən bir ənənə var idi. M.F. Axundov mana görə çox böyükdür. Çünki bütün Latın Amerika nəsi - Borxes, Markes, Asturias, Karpentier - "tələdə qəza bilməzsən" mesajı ilə yazılıb. Bu mesajın ekspansiv ispan dilinin vasitəsilə məgik realizim vətəni olan Latın Amerikasından dünyaya çıxarılması dönmədən çox-çox qabaq M.F. Axun-

Mifoloji obrazlarımız var, dini obrazlarımız var. Bunlar hamısı dünyaya bizim kontekstdə, ənanə üzərində gəlib çıxmaldır. M. Servantesin "Don Kixot" əsərinə qədər İspaniyada cəngəvar romanları çox dəbdə idi. "Lamañçı Don Kixot" özü bu romanlara ironiya, postmodern idi. Cəngəvar romanlarının özü bu ironiyanın, Don Kixotun yaranmasına səbəb oldu. Çünki həmin jərdə artıq bəstəliklər yaranırdı. Bizim danışıqlarımız

O.F. - Bütün bunlardan sonra elə bir yaş həddi gəlib ki, sən insanı ümümləşdirə bilərsən. Məsələn, mən istənilən bir insan haqqında ekspert kimi rəy verə bilərəm. Amma yəni də ədəbiyyat, mətn mənim üçün elə inandırıcıdır.

E.Q. - Yenidən mətnlərinizə qayıdaq. Mətnlərinizdəki vaxt Orxan Fikrətoğlunun qədimdir, onun həməsidir, yoxsa gələcəyə yönəlib?

"Bügünkü gəncliyin fəlsəfəsi, ədəbiyyatı həmin o söylədiyim təhlükə üzərindədir"

rələrin fəlsəfəsi və dünyəvərkli ilə Azərbaycanda bir qarşıdurma - ideoloji və fəlsəfi qarşıdurma yadacaq. Həmin cədiyyəmə qəmlər də illər sonra baş verdi. Mən Mədinədə əslən Qarabağdan olan bir şəxsle görüşmüşdüm. Təxminən onun həyat yolu, onun keçdiyi əzəbli yol "Tək" romanının əsasını təşkil etdi. "Tək" romanının Türkiyədə filmi də çəkilib.

E.Q. - Yeni "Tək" romanının qəhrəmanı real şəxsdir?

O.F. - Yox, romanın baş qəhrəmanı real deyil. Sadəcə həmin qarabağlı şəxs müəyyən bir situasiyaya düşüb həmin situasiyadan qaçmışdı. Amma mən romanda bu elementi tamamilə başqa bir mövzunu - milli tənəhlik mövzunu işləmək üçün istifadə etdim. Tək özü də təkgöz doğulub. Niyə təkgöz doğulub? Çünki bəsirət gözü hələ açılmayıb. Bu rəmzi bir məqəmdir. Mənim bu əsəri yazdığım dönmədə məlum mövzu ilə bağlı bizim gözümüz açılmamışdı.

E.Q. - Bizim oxucu istənilən təkgöz obrazla məhz Təpgöz kimi baxır. Bəsirətli düşünmürük. Dərhal təəssürəndən gələn siqnalılar işə düşür, arxetip obraz cəmlər, məlum epik-mifoloji obrazlara eyniləşdirmə gedir.

O.F. - O tamamilə başqa bir mövzudur. Amma yerli gəlməşən "Kitabi - Dədə Qorqud"un bu obrazı ilə bağlı da danışmaq. Təpgöz mövzusu mənim çox sevdiyim bir mövzudur. Təpgöz özü də qadağandan, zinadan doğulur. Yeni zina etmə, belə bir Təpgöz doğula bilər. Bu isləmdən çox-çox qabaq türk təfəkkürünün günah əmininə yanaşması idi. Yeni tulaq ki, İncildə daxil, zəhri onlarımlar var, 40 qadağa var ki, gənərlər etmək olmaz. Quranda da bu cür qadağalar var. Türk zəhriyyəti işə bunu Təpgöz obrazı vasitəsilə nə qədər poetik bir şəkildə çatdırır. Amma mənim "Tək" romanının qəhrəmanı işə Təpgöz yox, iki gözündən biri qor olan təkgöz olaraq doğulur, dünyanı birtərəfli görür. Atası tarix müəllimi və oğlunu yalançı, pafoslu bir

dığın halda elə bir şəkile, elə bir vəziyyəte sala bilər ki, sonradan sən bütün ömrün boyu həmin addımın günahını və əzabını çəkərsən. Və Təkgöz məhz anlamayana anlamaya əsir düşməsin dəyə anasını öldürür. Onun sonrakı faciəli həyatı da məhz onu ən çox sevan və ən çox sevdiyi şəxsi öldürməsin insanın psixologiyasına dəyən məqamlardan qaynaqlanır. Həyatında seçim anı gələndə Təkgöz yəni də sevgiyə qayıdır. Amma o artıq tale olaraq o qədər tənəhəlməmiş, ölmülə süslənmişdi ki, həyatında daxil olan hər kəsə ancaq ölmülə gətirir. Axırda Təkgöz Əmir Təriqi öldürəndə sevinir, çünki artıq ölmüdən başqa heç bir yolu qalmayıb. O, bu dünyada ölüm toxumunu kimi mövcuddur. "Tək" romanı mənim ən dinamik və kütlə üçün ən anlaşılın romanımdır. Bununla belə onun da ideya daşıyıcısı olan qəhrəmanları düşündürəm ki, polifonikdir, görünən kimi birtərəfli deyil, qatlara malikdir.

E.Q. - "Tək" in qəhrəmanı kimi biz də uzun müddət sovet dönməsinin pafosu, yalanı altında yaşadıq. Sonradan məlum oldu ki, o pafos sadəcə bir köpük imiş, altında heç nəyimiz yox imiş. Elə biz də sovet dönməsinin pafosu ilə "ana" mizi öldürmüşük, öz milliliyimizi, "öz"ümüzü öldürmüşük. Ötüb yenidən dirilməli idik və Qarabağ müharibəsi həmin qırılma anı oldu, ötüb yenidən dirildik.

O.F. - Bəli, elədir. Yaddaş kontekstində də görürsünüz burada yerinə oturdu. Yaddaşımız qalmamışdı. Amma indi bərpa edirik.

E.Q. - Keçmişin "ölmə mətn"lərini bugünkü realitələrlə dirilmək, yoxsa onların unikalılığını qorumaq lazımdır? Söhbət ana mətnlərin postmodern dekonstruksiyaya və dekanonizasiyasından gedir.

O.F. - Çox maraqlı bir sualdır. Təəssüf ki zamanımız məhduddur. İmkan olsa idi, mən bu mövzuda çox geniş danışardım. Niyə görə? Çünki mən və mənim kimi 90-cı illər nasirələrinə qədər ad-

dovun "Aldanmış kəvakib" əsərində "sən tələdə qaça bilərsən" mesajı var. Məhz buna görə M.F. Axundov neçə Nobel almış Latın Amerika nasirindən daha üstündür. Təkcə bizim üçün deyil, dünya ədəbiyyatı üçün M.F. Axundov elədir. Axundovdan bizə qədər, 90-cı illərə qədər müəyyən bir xəlt var: islam, türk, İran coğrafiyası kontekstində nəsr etməzdən ona, nəsrle nəzmin arasında Mirzə Cəllil, Ə. Haqverdiyev daxil müəyyən bir xəlt var. Ə. Haqverdiyev, xüsusilə Y.V. Çəmənzemlini bir az Avropa, rus nasirindən qaynaqların. M.F. Axundovun özü də ilk növbədə rus nasirindən qidalanıb. Amma 90-cı illərdə biz vətəndaş temperansını seçdik, ədəbiyyat ənənəsi dağıldı. Ona görə çox təhlükəli bir tendensiya yarandı. Bügünkü gəncliyin fəlsəfəsi, ədəbiyyatı həmin o söylədiyim təhlükə üzərindədir və bu təhlükə qədəri qırıldığı tikilməş evlər kimidir. Bir-iki güclü dağa işə sillənəcək. Çünki ənənəyə söykənməyib. Bu gün mən kino idarəsinə rəhbərlik edirəm dəyə belə bir monitoring aparmış və monitoringdən əlavə özümün gəldiyim qənaət də bundan ibarətdir ki, əgər sən milli məzmunu dünyada danışılın universal ədəbiyyat və ya kino dilinə oturma bilsən, dünya sənə anlayacaq.

E.Q. - Bəs dünyada tanınmaq üçün sırf onları qaydalarla işə oynamaq lazımdır deyil? Axı biz sən zamanlar milli ədəbiyyatda da, milli incəsənətdə də, milli kinoda da bu meyillərə müşahidə edirik.

O.F. - Yox, yox. Universal ədəbiyyat, universal kino dili var. Əgər sən ora milli məzmunla girməyəcəksən, universal dilin əsirinə çevriləcəksən, olacaqsan fransız ədəbiyyatı, LGBT və onlara xidmət edən yalançı qloballaşma məktəbində millətizi, köksüz bir məlfum. Necə ki, indi müəyyən nümunələr mövcuddur. Sizin söylədiyiniz kanonik mətnlər, tulaq ki, "Kutaqud Bilik" bizim zəhriyyətimizin dərin qatında oturmuş, türk mentalitəndən yaranmış bir gerçəklikli əks etdirir.

klassik ənənəvi mətnlər işə heç vaxt basitliyə gəlib çıxır. Bizim ənənəvi mətnlər bizi millət olaraq formalaşdırın, var edən məqəmlərdir. Amma sən bu mətnlərə toxunmadan, bu mətnlərin bazisində müəyyən sərbəst yanaşmalar etmək sərbəstənsən. Mənim əsərlərimdə, məsələn, "Xas igid" əsərimdə bu məqam var. Amma yadırlılığında həmişə ənənəyə bağlılıq qalır.

E.Q. - "Ölmə mətn" romanında deyirsən: "Axi hala heç kim öz mətnini oxumayıb. Buna görə də Ustad "Ölmə mətn" oxuya bilmiş." Bəs Orxan Fikrətoğlunun bilmədiyi mətn (mətn gəniz anlamada işləni) varmı?

O.F. - Həyatda elə bir situasiya yaranır ki, insan özünü belə tanıya bilmir. İnsanın qarşısına elə bir dilemma çıxır ki, sən onu hall edərken yəni sənə təhsil olursan. Dünyanın ən böyük mətni insandır. İnsan həm də Allah tərəfindən bir təcrübədir. Hər bir insan həm də kitabırdı mana görə. Və insanın anlaşılması, oxunması sənənin bu dünyaya gəlməyinin məqsədlərindən biridir. Teologiya deyir ki, sən bu dünyaya özünü və Allahı tanımağa gəlmisən. Amma mən düşündürəm ki, bu bununla yanaşı həm də aqlımızda baş verən proseslərin mənim özüm və Allahı tanımağa ediyi təsiri və əks-təsiri anlamaya gəlməmiş. Çünki insan faktoru, xüsusilə sənin aqlında olan, ömrünə yazılın insan faktoru heç də təsadüfi ola bilməz. Ən böyük kitab insandır. Bütün kitablar da insanlardan bəhs edir.

E.Q. - Deməli həyatımızda qarşılaşdığımız heç bir insan təsadüfi deyil. Ən sıradan tanışdan tutmuş ən yaxın qohuma qədər hamısı təaleymizə yazılıb.

O.F. - Məsələn, mənim həyatım müxtəlif energetik hallərdən keçib. Televiziya keçmişim var, kino keçmişim var. O işlədiyim məkanlarda 3000-5000 insanın hamısı məni tanıyıb, mən də onları tanıyıram.

E.Q. - Təmaşaçılar da var. Onların da ömründən keçmişiniz.

O.F. - Vaxtda söz açanda "Vaxt" kitabımı xatırladım. Marhum prof. Şirindil Alishanı mənim "Vaxt" kitabının redaktoru olub. Mən onun vəfat etdiyini eşidib çox pis oldum. O zaman "Vaxt" kitabımı Şirindil müəllimə təqdim etdim, oxudu və məni yanına çağırdı. Heyrətlə, sevgi ilə bu kitabı xeyli tarıfıladı. Sonra o dönmədə çox böyük vəzifəli bir adama zəng vurdu. Dedi ki, sən Orxan Fikrətoğlunu oxumusan? Uzun müddət danışdı. Hiss etdim ki, xəttin o başında adam Orxan Fikrətoğlunun haqqında yaxşı məqamların deyilməsindən məmnun deyil. Şirindil müəllimin işə layəqətliyi, əbrilliyi imkan vermirdi ki, onunla razılışın. Amma telefonun dəstəyini çirpdi yəni. Hissləndim. Allah rahmət ələsin. Mən onda dedim ki, Şirindil müəllim, biz öyrəmişik belə yaşamağa. Belə. Mənim bu həyatda çıxmaq istədiyim yeganə halqa vaxtdır. Həmişə 25-ci saatı yaşamaq istəmişəm. O saatı da yazmışam. İnsanın bir halda başqa hala keçməsinə, məkək böcəyin kəpənəyə çevrilməsinə, "Milçək" hekayəmdə insanın milçəyə çevrilməsinə yazmışam. Bu məhz həmin o vaxtdan çıxmaq cəhdidir. Atamdan sonra hərdən oturuş seşirər yazıram. Bir şeirimdə axırında belə bir ifadə var: "Mən mələk də olmuşdum, çıxa bilmirdim vaxtdan". Bir də yixilmiş mələk sirdromu var. Mənim bir hekayəm də var: "Yixilmiş mələk". Vaxtdan çıxdanda iki məqam var: vaxtdan çıxmaq ya sındur, ya da əvəldir. Vaxtdan çıxan ya dahidir, Allahdır yəni o başlanğıcdır. Ya da vaxtdan çıxan artıq o biri vaxta keçəndir. Yəni ruh vaxtına keçir. Bizim içimizdə bir vaxt, taymer, qurulu saat var. O saatdan çıxmaq, rahat olmaq, azad olmaq əslində ruhun bəzədən çıxması ilə yekunlaşmalıdır. Bir detali da qeyd etmək istəyirəm. Atam sən gününəndə saatla çox tez-tez baxırdı. Bilirdim ki bu ne ilə bağlı idi? Bu bəzədə tez-tez düşündürəm.

ardı sah: 19

əvvəlki saht: 17

E.Q. - İnsan deyilənsə görə ömrünün sona yaxınlaşdığını hiss edir. Yəqin buna görə saatə saat, vaxtı gözəylirimi?

O.F. - Ola bilər. Vaxt sona qədər bizimlə olan və çixdənə artıq bitən məhəmdür. Mən inanmıram ki, ölümdən sonra baş verən yazılar kimidir. Amma vaxtdan çıxmaq görünür ki, bizim istədiyimiz bir məqamdır.

E.Q. - Televiziya və kino Orxan Fikrətoğlu yaradıcılığının ayrılmaz hissəsidir. Bu sahələr Sizi ədəbiyyatdan canarlaşdırır, yoxsa ədəbi mətnlərinizə yeni çalar qatır?

O.F. - Uzaqlaşdırdığını düşünürəm. Sadəcə alam, anam, bacım, yaxınlarınm eksəriyyəti televiziya gedəndə mənə çox danladılar, qərarnin düzgün olmadığını dedilər. Çünki mən o dövərdə SSRİ Yazıçılar Birliyinin üzvü oldum, Moskvada rus dilində kitabım çıxdı. Əsərlərimi də iki dildə - azərbaycanca və rusca yazırdım. Azərbaycanca qayıdanda seçim məqamı ilə üzlaşdım. Əslində insan olaraq asket insanam, kütləvi insan deyiləm. Tək oturub öz estetik atmosferimi, öz mətnlərimi, qəhrəmanlarımı yaradan adamam. Lakin seçim məqamında vələdəş olaraq efride jurnalist kimi fəaliyyət göstərməyi seçdim. Təbii ki, əmi-nəm ki, neçə romanların televiziya-nın ətrafında məhv oldu, amma bir sevgi qazandım. Orxan Fikrətoğlu bu günə qədər kütlə arasında yazıçı kimi az tanınır, daha çox jurnalist kimi tanınır. Əslində ixtisasca jurnalist deyiləm, M.Örkdi ədəbiyyat institutunu bitirmişəm. Həmin dövərdə jurnalistika zamanın diqtəsi ilə mənim tələyim oldu.

E.Q. - M. Örkdi adına Ədəbiyyat institutunu bitirən yazıçılar bizim ədəbiyyatımızda ayrıca bir pleyadadırlar. Siz, Zahid Sərtorpaq, Səfər Ağaşarı və digərlər. Hər biriniz də özünəməxsus üslubunuz var, ədəbiyyatımızda öz yerinizi tutub bilirsiniz. Bizdə də Kamal Abdullanın yaratdığı Yaradıcılik fakültəsi var. Bir qədər də bu cür yaradıcılik, məna deyərlik, ədəbiyyat yönümlü təhsil təmin edən qurumların ədəbi mühitə, ədəbiyyata təsiri haqqında danışaq.

O.F. - Yazıçı doğulanda o istədənin dəyişicisi olur. Yazıçı olmağı, yazmağı öyrətmək olmaz. Amma burada bir məqama toxunaq. Azərbaycan realitiğində iki mühüm faktor var: Qorri seminarıyası məzunu və M. Örkdi adına Ədəbiyyat Institutunu məzunu. Qorri seminarıyasının məzunu və önlər yaratdırlar, cümhuriyyəti qurdular. Onlar Azərbaycan mentalitiğinin müəyyən bir etaplarıdır. M. Örkdi adına Ədəbiyyat Institutunu bitirənlərə o institut çox şey verir. Məsələn, mənə ədəbi təmas verib. SSRİ böyük imperiya idi, dünyanın demək olar ki, yansı idi. M. Örkdi adına Ədəbiyyat Institutunu məzunu olaraq sən dünyanın yansının ədəbiyyatını öyrənmiş olurdu.

E.Q. - Nəzərə alsaq ki, həmin dövərdə dünya ədəbiyyatının əksər əsərləri ancaq rus dilində çap olunurdur, bu çox böyük avantaj idi. Azərbaycan dilində həmin dövərdə dünya ədəbiyyatından tərcümə edilən əsərlər o qədər də çox deyildi. Prezident İlham Əliyev

"Dünya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin əsərlərini Azərbaycan dilində nəşr edilməsi" haqqında 24 avqust 2007-ci il tarixli Sərəncamı ilə 150 cildlik "Dünya ədəbiyyatı kitabxanası" seriyasından kitabların çapı bu deficitli aradan qaldırıldı.

O.F. - Bəli. Məsələn, bəyaz adını çəkdiyim Latın Amerika ədəbiyyatı müəlliflərinin heç adları belə bizim ədəbi mühitə məlum deyildi, amma biz təhsil dövründə onların əsərləri

Mən doğulan deyildim ömür də heçdən qıxıb
Yol gedirdim axıra, altıyam beşdən çıxıb.

Bizim Şamaxılı ədiblərimizin hamısında rəqəmlə bağlı məqam var. Nə zamansa bununla bağlı film də çəkəmyi düşünürəm. Namaz, oruc və ritualların fərqliliyində də rəqəmlilik var. Size çox sevdiyim, böyük ədəbi roman horronunda kiçik bir hədis, daha doğrusu sufi mənəqəbi-dən danışacağam. Məhəmməd peyğ-

E.Q. - Bir yazıçı kimi müasir ədəbiyyatımız və ədəbi tənzimdir haqqında düşüncələriniz maraqlıdır.

O.F. - Mənim fikrimcə, tənqidçi yazılışın əsəri tənqid edəndən, fikir bildirəndən daha çox yazılışması əslən anturajını, yazılışması əslən yolları qoyan bir insandır.

E.Q. - Tənqidçi ədəbi-estetik qanunayünlüluqları qazıfalmadı ki, yaranan əsar də o həlillə otur-sun.

ən katarsis keçirib yaşamaq havasına düşsün. Axı ədəbiyyatın insan haqqındadır, insana yönəlib. Amma ədəbi nümunələrdə real həyatdakından da bədbəxt qəhrəmanlar, pis hadisələr vardır. Oxucu düşünür ki, ədəbiyyatın qəhrəmanı mandan də pisdır və katarsis baş vermir.

E.Q. - Oxucularımıza əsərlərinizdə vermək istədiyiniz mesajı bu dəfə müsahibəmizin sonunda birbaşa deyə bilərsinizmi?

"Yazıçı olmağı, yazmağı öyrətmək olmaz" - Orxan Fikrətoğlu

ni mütalə edirdik. Məsələn, indi dəbdə olan Umberto Eko. Mən bilirdim ki, o publisistdir. Onun ədəbiyyata dəxli yoxdur. Amma bizdə onun ədəbiyyat kontekstində, yazıçı kimi təqdim edirik.

E.Q. - Çünki, Umberto Eko bizim ədəbi mühitə, kontekstə "Qizilgülnün adı" romanının müəllifi kimi daxil oldu. Ədəbi mühitə onun ədəbiyyat kontekstində tanıtıldı, daha sonra Ekonun digər yaradıcı məqamlarından xəbar tutdu.

O.F. - Bəli. Əslində Ceyms Coys böyük yazıçıdır. Amma Azərbaycan da təbliğ olunmur. Coysun milliyyəti yoxdur. Bütün Avropa nasrı Coysun şinellindən çıxıb. Yaxud Riçard Baxin "Conatan Livingston adlı qağayı" əsəri. Bir kiçik kitabçada bütün xristian mədəniyyəti qağayının təqdimatında necə gözəl göstərilir. Bütün o dünya ədəbiyyatının miksi və bütün o zövqlüklü, əlbəttə ki, informativ bilgi, təmas - bunlar çox mühümdür. Düşünürəm ki, bu gün Azərbaycan yazıçılar təmasızdırlar deyə yazıldıqlar, danışdıqlar və gəl-dikləri qənaət şəxsən mənə gülməli gəlir. Bu gün ədəbiyyatda baş verən prosesləri anlamaq üçün bütün dünya ədəbiyyatını bilməlisən, mütaləli olmalısən. Gənclər nə yazdıqlarını bilməlidirlər. Yazdıqları dil ədəbi dil deyil, heç publisistika da deyil, bəsit jurnalistikadır. Söyət yoxdur, qəhrəmanlır doğlun deyil, məsaj yoxdur. Salvador Dali, Pikasso peşəkar akademik idilər. Məsələn, deyək ki, mən sürreal, postmodern bir hekayə yazırsam, buna, bu etap-gəlmədən öncə mən klassik hekayə yazmağı bacarmalıyam.

E.Q. - Deməli ədəbi axtarışlar olmalıdır. Yazıçı yaradıcılığında müəyyən etaplardan keçib formalaşmalıdır.

O.F. - Bəli. **"Doqquzuncu hekayə", "Yeddi", "On ikinci nəğmə", "Üçüncü günün adamı". Yaradıcılığınızda bu numeroloji - arxetipik məqamlara da toxunaq.**

O.F. - Çox maraqlı məqama toxunmuşdum. Mənim əslən Şamaxıdan olduğumu bilirinsiz. Şamaxı mədəniyyəti bütövlükdə islam mədəniyyəti kontekstində daha çox darvış, xalvəliyyə təriqəti, Nesimi daxili hürufizmə adı bir fəlsəfi-estetik mühitdir. Mənim mətnlərimdə rəqəmlər siz söylədiyinizləndə də çoxdur.

əmbər mərac vaxtı görür ki, bir məclisin başında oturub, ətrafında da 39 adam var. Bunlardan 26-si kişidir, 13-ü qadıncdır. Sağa baxır, görür ki, Həzrət Əli yarıncadır. Amma adını bilmir. Soruşur ki, kimsən sən? Deyir ki, bəz qırxlanq. Soruşur ki, nədir sizin fərqiniz? Deyir ki, bizim böyütmüş də böyükdür, kiçiyimiz də böyükdür. Həzrət Əli qılcını götürüb əlini kəsir. Kəsilen yerdən bir damcı qan çıxır. Pəyğəmbər görür ki 39-nun da əlinin həmin hissəsində o bir damcı qan çıxıb. Bu insanlığın vəhdəti, bir arada olması, bir halda olmaq məsələsidir. Birdən pəncərədən - şie mənbələrində Salmani Farsı deyirlər, sünni mənbələrində Salmani Pak deyirlər o adama - bir şəxs gördünür. Onun əlini kəsilməmiş yerində qan yerinə bir damcı üzüm suyu görünür. Oradakı 39 nəfər o üzüm suyunu içir və səmazenlik etməyə başlayırlar. Şamaxıda bir çox məclislərdə bu gün də səmazən rəqləri çalmaqdadır. Rəqs zamanı Hu. Ha nidalan səslərin, bir-birlərinə rəqəm söyləyirlər: yeddi, doqquz. Qırx qərd rəqəmlər səslərin. Qırxdan artıq rəqəm deyilməz. Həmin hədisə görə peyğəmbərin çalmısa açılır, qırx yere bölünür və qırxların hər biri həmin parçanı öz başına çəlgəyir və bununla da qırxlar peyğəmbər ruhuna yaxın, ona oxşar olmaq istəyirlər. Bələ mənəqəbələr və ondan doğan mifoloji ipeşində böyüdüydüm, eləcə də tələtlşürdə də olduğundən mətnlərimdə də rəqəmlər xüsusi yer tutur. Özüm də rəqəmləri araşdırıram, düşünürəm. Məsələn, mən "Yeddi" əsərimi çox sevirəm. Həmin əsərdən sonra o rəqəmin sakrallığını çəkinib özli əsər yazırdım. "Yeddi" də yeddi öldü, yeddi həl, yeddi dəyişmə, yeddi doğuluş var. Orada qardeşə bağlı da məqam var. O əsərdən sonra böyük qardeşim rəhmətə gəldi və mən bir məhəl yəzədim. Ədəbiyyatdan araladım. Sonra yenə qayıtdım. Yazmaq məmkin deyil, yazmaq səni xəstə edir.

E.Q. - Bayaq danışdıgınız mənəqədəki qanın şərabə çevrilməsi məsələsi məni incilə, işə Peyğəmbər, xristianlığın şərab və çəkrək ritualına yönləndirdi. Bu etə dini arxetipin qəzəmsidir.

O.F. - Bəli. Əslində Meryəm anə da Misir mifolojisindən gələn bir obraz idi.

O.F. - Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı, ədəbi tənqidçi həmişə ənənəvi, ənənə üzərində olub və düşürəm ki, həmişə də səviyyəli olub. Bunu nəsr haqqında, şeir haqqında demək o qədər də düzgün deyil, amma tənqidçilərimiz həmişə səviyyəli olublar. Amma bununla belə həmişə mən tənqidçənə o yeni üföçürün yaranmasını istəmişəm. Məsələn, Belinski olmasaydı nə Puşkin, nə Lermontov, nə Qoqol, nə də ondan sonrakı nəsil olmazdı. Serebrenny Vek - rus ədəbiyyatının Gümsü Dövrü varlığı ilə birbaşa Belinskiyə borcludur. Çünki Belinski Gümsü Əsərinə bir neçə il qabaq gələcək peozeyanın, nəsrin yollarını cizmişdi. Bu qədər böyük bir zehniyyət sahibii idi. Amma müasir ədəbiyyata, gənc ədəbi nəslə qaldıqda demirəm ki, hamısı klassik tərdə olmalıdır, amma həradəsə bir milli məzmun olmalıdır. Sosial səbəbə xətləqında olan milli məzmunndan söhbət getmir, deyək ki, Mirzə Cəlil "Kamança"ında olan milli məzmun, Ə. Haqverdiyevin nəsrindəki milli məzmun təəssüf ki, artıq yoxdur.

E.Q. - Cəlil Məmmədquluzadənin "Kamança" əsərini qeyd etdiniz. "Kamança" əsəri ilə bağlı müəyyən haqış tənqidlər də olmuşdu. Niyə kamançanın erməni-nin əlində təsvir ədib və s. Amma əslində Cəlil Məmmədquluzadə milliyyəti daha dərün məqamla vermişdi. Əsərin qəhrəmanı erməni-ni məhəz ələndəki azərbaycan milli müsəlqi alıncı, onun müqəddəs olmasına görə bağışlayır.

O.F. - Bugünkü ədəbiyyatda yeni portretlər, kənd, kəndli obrazı yoxdur. Şəhəri obrazı da artıq yoxdur.

E.Q. - Bəli, ədəbiyyatımızda artıq kənd, şəhər mövzuları qarşıb, sinkretikləşib.

O.F. - Qarşıb, amma bu qarşımdan də heç bir qəhrəman, obraz yaranmayıb. Mənim üçün ədəbiyyat da, kino da ilk növbədə həl-dir, atmosferdir. Birinci bu atmosfer yaranmalıdır. Məsələn Markesin Kamondası. O hələn, atmosferlər, öz dünyanı yaratdıb o bəzərlər, personajlar da fərqli olmalırdır, tənqidçin obrazlar olmalımdır. Elə bir dünya təqdim etməlidir. Elə bir çətin həyatı yaşayan insan o bədi həyatda özünü daha xoşbəxt hiss etsin yazıçı müəyy-

O.F. - Əslində mənim bütün nəsrin şifrlənməmiş nəsrdir və ariflər öpündür. Mən heç vaxt kütlə üçün bir cümle də yazmamışam. Paralel olaraq jurnalistika, teatr, kino fəaliyyətli olsa da, mənim özünifadəm ilk növbədə məhəz ədəbiyyatdır. Ədəbiyyatda verdiyim məsajlar əslində bəllidir. Sadəcə ariflər məqamında müəyyən anlayışlar fərqli anlama kəsb edir. Məsələn, qürbət anlayışı. Qürbət mənim mənimin kontekstində və klassik ədəbiyyatda, xüsusilə sufilərdə bu dünyadır. Bu dünya qürbətdir, ruhumuzun doğuluşu və gedəcəyi yer isə vətəndir. Bax bu kontekst Nəsimidə, Füzulidə, Mənsur Həllacda var. Bunu bil-məyəne qürbət məsaj kimi təqdim etmək, anlamaq zaman istəyir və bilmirsən o bu mənanı tutacaq, yoxsa tutmayacaq. Mənim nəsrəm əslində klassik bədii irs üzərində qurulub. Mənim gətirdiyim isə yeni süjetlərdir, yeni modellərdir, tarixə bağlı müəyyən məqamlardır, yeni insanlardır, yeni insanların düşüdüyi yeni vəziyyətlərdir, yeni ifadələrdir. Yəqinə öz böyük məsajım var: özün ol, öz baxışınla dünyaya bax və qürbətə olduğunu unma. Ruhun-nun gəldiyi yerdən gətirdiyi o səllığı, o hissi qor. Sonda mən bunu vurğulamaq istəyirəm ki, ruhunu qoruya bilən, yaşaya bilən və sona qədər də buna sadiq qala bilən və eyni zamanda dünya üçün də çox açıq olan bir insan - o mənim atam Fikrət Sadiq idi. O doğulduğu ruhunu sona qədər sal gətirə bilən və bizə də bunu aşlayan adam idi. Atam ömrünün son anlarında belə bir söz dedi: Mən istəmirəm belə olsun. Fikrətşirəm ki, onun ruhu ilə bağlı idi. Çünki o həyatında 37-ci illərin repressiyalarının olmasını istəmədi, babam repressiyanın qurbanı olmuşdu. Bizim evdə buna görə SSRİ-yə həmişə nifrət var idi. Antisoviet aliyyə yaşayırdı. Nəməş sağ idi və o nifrətlə həmmizi böyüdüdü. Görünür, atam da o məqarı deymiş, başqa cür oimalı idi hər şey.

E.Q. - Yaradıcılığınız kimi müasir-həlibəniz də maraqlı və qeyri-ordinar alını. "Ədəbiyyat söhbətləri"ndə müsahiblərimiz olduğunuz üçün təşəkkür edirik.

O.F. - Məni də "Ədəbiyyat söhbətləri"nin anturajına daxil ediyiniz üçün təşəkkür edirəm.